

DOSSIER EL PRIMER FRANQUISME

La repressió franquista: els expedients de responsabilitats polítiques de Vilajuïga. Primers resultats

Per Purificació Ruiz Sánchez

Resum

L'estudi dels expedients de responsabilitats polítiques conservats a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà permet presentar una de les modalitats de la repressió franquista, la basada en els tribunals de justícia. El cas de Vilajuïga és especialment significatiu de l'abast que té ja que es veu afectada més de la meitat de la població.

Paraules clau

Franquisme, repressió, Llei de responsabilitats polítiques, Alt Empordà, Vilajuïga

Abstract

The study of the files of political responsibility conserved at the Alt Empordà District Archive allows to present one of the ways of repression of the Franco regime, that which was based on courts of justice. The case of the municipality of Vilajuïga is especially significant for its scope, since more than half of its population saw itself involved.

Keywords

Franco regime, repression, law of political responsibility, Alt Empordà, Vilajuïga

DOI: 10.2436/20.8010.01.27

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 41 (2010)
Purificació Ruiz Sánchez

INTRODUCCIÓ

El febrer de 1939 les tropes franquistes arriben a la frontera francesa. Catalunya ha caigut i Franco aprova la *Ley de Responsabilidades Políticas* (LRP), amb la finalitat de penalitzar les conductes afectes a la República de la població civil. Amb efectes retroactius i recollint les anteriors lleis repressives, la llei jutjava les activitats des de primers d'octubre de 1934 fins a la victòria franquista.

Aquest article és el resultat d'una primera aproximació a l'anàlisi dels expedients de responsabilitats polítiques dels residents a Vilajuïga. Els expedients abasten l'etapa compresa des de la seva incoació, el mil nou-cents quaranta, fins a l'últim indult dels inculpats, el mil nou-cents seixanta-u. Els expedients es troben majoritàriament en un fons de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE), encara que n'hem pogut localitzar dos més a l'Arxiu de l'Audiència Provincial de Barcelona (AAPB).

Hem adoptat el criteri de transcripció literal dels noms dels acusats, és a dir, en castellà, per tal de no afegir complicacions a la ja difícil tasca, en ocasions d'esbrinar la grafia dels cognoms que pot variar segons el document consultat. En aquest sentit hem adoptat el criteri de fer prevaldre la grafia adoptada a la majoria dels documents.

ELS FONS

El febrer del 2009 ingressen a l'ACAE⁽¹⁾ un volum d'expedients del *Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas* equivalents a 39 caixes arxivadores convencionals. Aquests expedients provenen de l'Audiència Provincial de Barcelona qui els remet al *Juzgado de Primera Instancia e Instrucción núm. 1 de Figueras* per tal que des d'aquí s'acompleixin les diligències del decret d'indult de principis dels anys 60 a què estan subjectes els inculpats i s'arxivin en aquest jutjat. El 1989 aquests expedients s'incorporen a l'Arxiu Històric de Girona i finalment ingressa a l'ACAE.

El fons de l'ACAE conté 565 expedients, dels quals 452 corresponen al Tribunal de Barcelona durant els anys 1939/1941, 110 a l'Audiència Provincial de Girona⁽²⁾ (APG) l'any 1943, 2 al Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, un al de Madrid i un altre al de Saragossa.

1. He d'agrair les facilitats donades en la consulta del fons per part del personal de l'ACAE, així com en la col·laboració en la recerca de dades en altres institucions i estudis relacionats amb la temàtica.

2. A partir de 1942 les causes passen, per llei, dels tribunals de responsabilitats polítiques a les audiències provincials.

Però el total d'expedients no correspon al mateix nombre de persones expedientades, ja que n'hi ha que corresponen a més d'un individu. D'aquí que el total de persones expedientades ens ha sumat 692, de les quals 582 ho són entre 1939 i 1941 pel TRP, mentre que el expedients oberts per l'APG sumaran 110 persones i seran oberts el 1943.

D'altra banda, la numeració dels expedients del TRP comença en el 6/1939 i acaba en el 10054/1941. En el cas dels expedients de l'APG, aquests s'inicien en el 10/1943 i finalitzen en el 193/1944. Com es pot suposar, tenint en compte els nombrosos expedients del fons, la numeració d'aquests no és correlativa.

Quasi la seva totalitat pertanyen a l'Alt Empordà, excepte un de Saragossa, un de la Garrotxa, un altre del Pla de l'Estany i finalment un del Gironès. Tot i això no estan representats tots els pobles de l'Alt Empordà tal i com es pot veure en la taula annexa núm. 8.

L'interès pels expedients de Vilajuïga resideix, principalment, en el seu volum amb relació al total del fons, ja que sumen 128⁽³⁾ i representa més del 18%, xifra molt alta si la comparem amb el següent poble en importància pel volum d'expedients, Figueres amb 39 expedients i el 5,65% del total.

Igualment en el fons ACAE es troba un llibre registre d'expedients de responsabilitats polítiques⁽⁴⁾ de 1943 a 1945 en el qual hem trobat referències a imputats residents a Vilajuïga. Entre aquestes referències hi ha 7 persones de les quals no en tenim els expedients.

Finalment a l'AAPB, com ja hem dit, resten 2 expedients de veïns de Vilajuïga.⁽⁵⁾

LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTIQUES

No entrarem a analitzar aquí les conseqüències i la pròpia Llei de responsabilitats polítiques, ja que ja n'hi ha altres que ho han fet. Només inclourem algunes qüestions que semblen rellevants de cara a entendre les seves repercussions sobre els expedients analitzats.

La llei del 9 de febrer de 1939 comença dient:

“Próxima la total liberación de España, el Gobierno, consciente de los deberes que le incumben respecto a la reconstrucción espiritual y material de

3. ACAE: 110-261, T-123, T-247, T-532, T-533, T-582.

4. ACAE: 110-261, T-586.

5. Es tracta dels expedients núm. 3456 /1940 i 3403/1940.

nuestra Patria, considera llegado el momento de dictar una Ley de Responsabilidades Políticas que sirva para liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional”.

S'ha de tenir en compte que la frontera francesa s'obre als refugiats el 6 de febrer d'aquell mateix any, el mateix dia que són bombardejats per última vegada els aeròdroms de Figueres i Vilajuïga (Tarazona, 1974).⁽⁶⁾ El dia 8 Negrín, com a primer ministre de la República informa de la pèrdua de Catalunya. El dia 9 de febrer les tropes franquistes havien arribat al Pertús.⁽⁷⁾ Del 28 de març a l'1 d'abril van caient les últimes zones republicanes (Madrid, Conca, Albacete, Ciutat Real, Jaén, Almeria, València, Alacant i finalment Múrcia).

Per tant, la llei és aprovada el mateix dia que les tropes franquistes arriben al Pertús, després que el govern republicà ha hagut de refugiar-se a França amb la caiguda de Catalunya. La llei suposa una repressió extensa de la població a partir de la penalització civil que s'agrega a la repressió de la llei militar i penal. Aquesta llei havia de servir per a:

1. *“liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional”*
2. *“que traduzca en efectividades prácticas las responsabilidades civiles de las personas culpables”*
3. *“permita que los españoles que en haz apretado han salvado nuestro país y nuestra civilización y aquéllos otros que borren sus yerros pasados mediante el cumplimiento de sanciones justas y la firme voluntad de no volver a extraviarse, puedan convivir dentro de una España grande y rindan a su servicio todos su esfuerzos y todos sus sacrificios.”*

6. A partir de la pàgina 297 fins a la fi del llibre, Tarazona ens explica l'últim bombardeig sobre l'aeròdrom de Vilajuïga i la retirada final el dia 7 de febrer. El dia 9 passen els Pirineus i els condueixen al camp d'Argelers.

7. La notícia apareix al diari *La Vanguardia* juntament amb el “*parte de operaciones*” de la primera pàgina d'aquesta manera: *“ya se sabía tan de memoria que el final de la guerra en Cataluña era solamente cuestión de horas, ya estábamos tan convencidos de la total, profunda, definitiva, aniquilante, derrota del Ejército rojo, que la jornada de ayer con su gran bandera nacional clavada en la línea fronteriza del Perthus con el general español plantado firmemente frente a los puestos franceses con el general francés viniendo a cumplimentar a nuestros jefes, con los guardias móviles que rendían honores al rojo y gualda, no ha tenido para nadie una brizna de sorpresa.”* (10/02/1939).

Això vol dir que qualsevol prova que indiqui l'annexió a la República, sense oblidar que la República era el govern legal amb les seves lleis que havien de ser acatades pels seus ciutadans, era punible a nivell civil.

Igualment la llei diu en el seu article 46:

“Que ni el fallecimiento, ni la ausencia, ni la incomparecencia del presunto responsable detendrá la tramitación y fallo del expediente.”

En el cas de mort del “responsable” durant l'inici o tramitació del procediment, les sancions econòmiques es faran igualment efectives amb càrrec a l'herència. Sols en el cas que algun dels hereus *“hubiere prestado eminentes servicios al Movimiento Nacional, o demostrare su anterior y pública adhesión a los postulados del mismo, podrá solicitar excepción en cuanto a la parte de aquélla que le correspondiera.”*

Però el fet de jutjar no solament els representants de les organitzacions afectades per la llei⁽⁸⁾ sinó fins i tot a qualsevol simpatitzant, provocaran una gran quantitat de procediments oberts que produiran un col·lapse de la jurisdicció. És per això que el 1942 es reforma la llei i, entre d'altres mesures, es suprimeixen els tribunals especials i els expedients pendents de resolució passen a les audiències provincials, igualment es decreta l'exempció de pagament a tots aquells que tinguessin un patrimoni inferior a 25.000 pessetes. Aquestes mesures van originar la devolució de *“la mayor parte de los bienes intervenidos y el dinero en metálico (aunque en este caso, la devolución se hacía con el valor de las fechas de incautación, lo que suponía una devaluación considerable). En vista de lo cual, podríamos aventurar que, gracias a este procedimiento, el régimen de Franco obtuvo un préstamo sin intereses efectuado por los adversarios políticos para cimentar la construcción del Nuevo Estado. A este fin económico hay que añadir la contribución, de una manera eficiente junto con el resto de estrategias represivas (penales y administrativas), a paralizar a los adversarios por medio del embargo de sus bienes o el miedo a la sanción.”* (Vega, 2004, 13)

8. En aquest sentit l'article 2 de la llei diu *“Se entenderán comprendidos en esta sanción los siguientes partidos y agrupaciones: Acción Republicana, Izquierda Republicana, Unión Republicana, Partido Federal, Confederación Nacional del Trabajo, Unión General de Trabajadores, Partido Socialista Obrero, Partido Comunista, Partido Sindicalista, Sindicalista de Pestaña, Federación Anarquista Ibérica, Partido Nacionalista Vasco, Acción Nacionalista Vasca, Solidaridad de Obreros Vascos, Esquerra Catalana, Partido Galleguista, Partido Obrero de Unificación Marxista, Ateneo Libertario, Socorro Rojo Internacional, Partido Socialista Unificado de Cataluña, Unión de Rabassaires, Acción Catalana Republicana, Partido Catalanista Republicano, Unión Democrática de Cataluña, Estat Català, todas las logias masónicas y cualesquiera otras entidades, agrupaciones o partidos filiales o de análoga significación a los expresados, previa declaración oficial de hallarse, como los anteriormente relacionados, fuera de ley.”*

El 13 d'abril de 1945, es declara caducada la LRP i es crea la *Comisión Liquidadora* que desapareixerà amb l'indult general de 10 de novembre de 1966.

ELS EXPEDIENTS DE VILAJUÏGA

En un primer examen realitzat dels expedients, es pot comprovar que en realitat estem davant de la suma de tres expedients relligats. En el primer, que alhora sol contenir la tapa de la totalitat, consta el número d'exhort amb la data, el nom de l'inculpat i el lloc de veïnatge. Li segueix un document de la *Comisión Liquidadora de Responsabilidades Políticas de Madrid* al jutge d'Instrucció de Primera Instància de Figueres per tal que aquest últim realitzi les diligències precises per donar compliment al decret d'indult i arxivi tot l'expedient al jutjat de Figueres. Així doncs, és aquest exhort l'origen de la raó que els documents acabessin al jutjat de Figueres.

Encara que tenim dos tipus d'impresos per aquesta comunicació d'indult de la sanció econòmica pendent d'execució, excepte en un cas, mai no es parla del retorn de la sanció ja executada.

Generalment, després ve el segon expedient amb tapa del *Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona*, l'any, número d'expedient del tribunal, número d'expedient del jutjat instructor, el jutjat instructor, que en aquest cas és el de Girona, el poble i el nom de l'inculpat amb la data d'iniciació de l'expedient. Després d'aquesta tapa segueix en tots els expedients de 1940, que són la gran majoria, el següent document:

“Manuel Rodríguez Pons secretario del Tribunal Regio de Responsabilidades Políticas de Barcelona.

Certifico: que por la Alcaldía de Vilajuïga se ha remitido a este Tribunal una relación de los vecinos de dicho pueblo, que se encuentran incurso en la Ley de Responsabilidades Políticas de fecha 09/02/1939 entre los que aparece: [Nom de l'inculpat, principals càrrecs i/o suma total dels seus béns].

Y para que conste y sirva de cabeza en el expediente de su razón, expido y firmo la presente en Barcelona a [data].”

És a dir, que els expedients s'obren a partir d'un llistat elaborat per l'alcaldia de Vilajuïga. Diferent és el cas en altres llocs on les denúncies poden ser individuals i canalitzades per Falange.⁽⁹⁾

9. Com és el cas de Collsacabra, documentat per Crosas Cardesús (2001).

Seguidament hi ha la diligència per la qual, tenint en compte l'acord d'incoació de l'expedient per part del Tribunal de Barcelona, aquesta es remet al tribunal de Madrid i al jutge instructor provincial de Girona. A continuació hi ha l'acusament de rebut del jutjat instructor de Girona de la diligència anterior. Després d'això segueix una notificació del jutjat de Girona al de Barcelona, segons la qual es trameta l'expedient segons l'apartat d) de l'article 29 de la LRP.⁽¹⁰⁾

El següent document és un imprès en el qual es dóna per rebut l'expedient i passa al ponent per l'espai de cinc dies, alhora que s'acusa el rebut per part del ponent.

Interlocutòria del tribunal de Barcelona pel qual l'expedient passa a secretaria durant 3 dies, donant-li la possibilitat a l'inculpat d'un escrit de defensa i després es remet al jutge instructor de Girona per a la notificació a l'inculpat.

El tribunal de Girona dóna fe del rebut de l'interlocutòria anterior, de la citació a l'inculpat i de la lectura del testimoni de l'interlocutòria segons el qual l'expedient resta a secretaria.

Passi de l'expedient al tribunal perquè en el termini de 5 dies es dicti sentència.

Finalment la sentència en la qual es fa constar el nom dels integrants del tribunal⁽¹¹⁾ i si els fets són lleus, menys greus o greus. El veredictes pot comportar una multa econòmica, inhabilitació per a càrrecs polítics i sindicals i finalment el desterrament del poble. Aquest document no sempre apareix en aquest lloc, de vegades resta separat del lligam, o en qualsevol altre lloc del relligat.

El següent expedient correspon al tribunal de Girona. En primer lloc hi ha la tapa on consta l'any, el número d'expedient, nom i poble de l'inculpat i el nom del jutge⁽¹²⁾ i el secretari.⁽¹³⁾ En aquest expedient es recullen còpies del certificat que *sirve de cabeza* a l'expedient de Barcelona, així com les de les diligències, providències i interlocutòria del tribunal regional dels quals ja hem parlat en la documentació del tribunal de Barcelona. Com que és el tribunal de la província l'encarregat de formalitzar l'expedient, aquí trobem

10. Aquest article diu textualment: "*Redactar, cuando considere concluso el expediente, un resumen metódico de todas las pruebas practicadas, resumen que terminará exponiendo, con claridad y precisión, su parecer acerca de la responsabilidad o irresponsabilidad del inculpado, y, en su caso, de las circunstancias modificativas de aquélla, que, a su juicio, concurran*".

11. Manuel de la Prada y Sedas, Ildefonso de la Maza Fernández i Antonio Vidal Cabas.

12. Capità d'Infanteria i advocat, Manuel Martínez Cardeñoso.

13. Sergent d'enginyers, Honorio Navarro Díaz.

el gruix de la documentació i per tant s'inclouen els informes de l'ecònom de Vilajuïga,⁽¹⁴⁾ l'Ajuntament de Vilajuïga,⁽¹⁵⁾ Falange Local i el comandant de la Guàrdia Civil de Castelló d'Empúries.⁽¹⁶⁾ Aquests informes presenten fórmules i repeticions literals que demostren un patró comú en el seu contingut, conseqüència d'una evident interrelació entre tots els poders polítics locals i comarcals del moment.

El cas més il·lustratiu és l'informe de la Falange Local. Es tracta d'un imprès en el qual consten les dades de la persona inculpada. Dividit en tres apartats, *Antes, Durante i Después del Glorioso Movimiento Nacional* (GMN), s'informa de l'afiliació política i sindical de l'inculpat en les diferents etapes, la moral religiosa, privada i pública, la seva incorporació al *ejército rojo* i si aquesta va ser voluntària, així com la graduació. Després del GMN se sol·licita informació de si pertany o no a Falange, així com dels béns de què disposa.

Igualment s'inclouen en aquest expedient les declaracions de descàrrec de testimonis, en la majoria redactats pel secretari municipal de Vilajuïga, així com les declaracions jurades de béns i familiars dependents de l'inculpat. No sabem per quina raó d'aquestes últimes n'hi ha dues, una que sol ser de 1940 i una altra de 1941.

Finalment s'inclou l'interlocutòria de conclusió de l'expedient amb un resum dels fets i avaluació del jutge provincial que eleva al tribunal regional "*para su superior resolución*".

ELS EXPEDIENTATS

El nombre total d'expedientats que hem pogut reunir sumen 138 (taula 9). 128 expedients es troben a l'ACAE, dos a l'Arxiu de l'Audiència Provincial de Barcelona, i tot i no tenir l'expedient dels altres set, sí que hem trobat constància dels seus noms en el llibre registre que es conserva al fons de l'Arxiu Comarcal, entre els quals el de l'alcalde de l'època republicana, Enrique Pous Pla. D'altra banda, en un dels expedients d'aquest últim arxiu hi ha alguns documents que pertanyen a un altre expedientat.⁽¹⁷⁾

14. Rafael Barnés Fauselles.

15. Signat per l'alcalde Antonio Casadevall Perpiñá.

16. Com que els noms del cap local de la Falange i del comandant de la Guàrdia Civil no apareixen en el document sinó únicament la rúbrica, no hem pogut desxifrar els noms.

17. Part del 3412/1940 lligat al 3411/1940.

Taula 1. Expedientats

Expedients Arxiu Comarcal Alt Empordà	128
Expedients Arxiu Audiència Provincial Barcelona	2
Llibre Registre Arxiu Comarcal Alt Empordà	7
Agregat a un altre expedient	1
Total d'expedientats	138

El criteri de selecció dels expedients ha estat la residència a Vilajuïga durant la República o, si més no a partir del començament de la rebel·lió militar de 1936. Aquest criteri obeeix al fet que els expedients s'obren com a resposta a les actuacions durant el període ressenyat. Com a conseqüència del criteri adoptat, hem deixat fora de l'anàlisi els naturals d'aquest poble que durant el període seleccionat residien en un altre lloc o aquells que es traslladaren a Vilajuïga després del febrer de 1939. Hem inclòs, però, el nom del mestre Narciso Clapés Bosch, natural de Ginestar, i secretari del comitè de l'Ajuntament de Sant Pere de les Preses durant la guerra, pel fet que consta com a resident a Vilajuïga. Se'ns fa difícil explicar-nos aquest veïnatge ja que la seva activitat es desenvolupa a la comarca de la Garrotxa, a 68 km de distància de la seva residència.⁽¹⁸⁾ Aquest expedient pertany al grup de l'Audiència Provincial de Girona amb data de 1943, està incomplet i la referència al seu veïnatge es troba a la tapa. A causa de la manca de documentació desconeixem com s'inicià aquest expedient, encara que ens resta un certificat de la sentència de la causa militar sumaríssima d'urgència seguida contra ell en data 17 d'abril de 1940 en la qual és condemnat a vint anys de presó,⁽¹⁹⁾ adjuntada a una nota del jutge militar de Girona en data de maig del mateix any, dirigida al president del *Tribunal de Responsabilidades Políticas de Barcelona* “*a fin de que surtan los efectos oportunos*” i sabem que

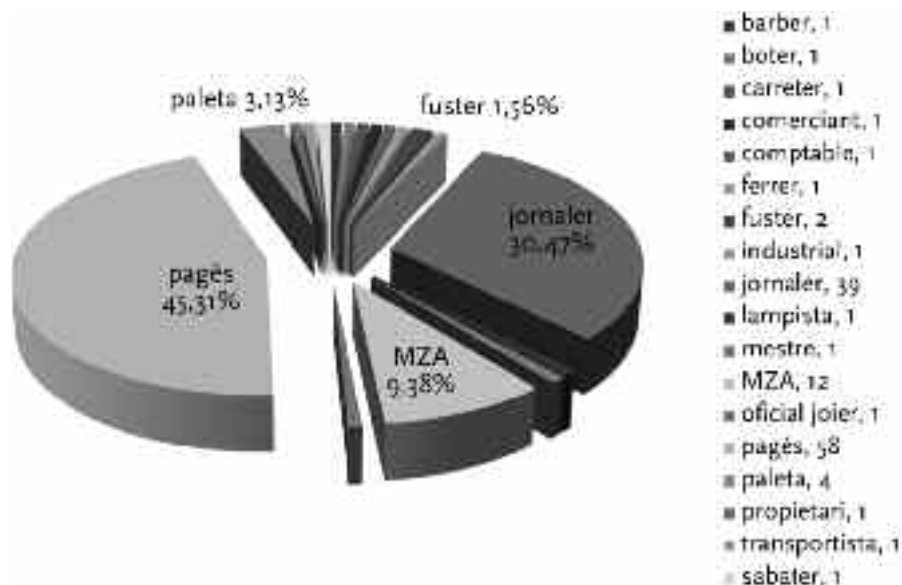
18. López Marcos (1994) ens cita entre els mestres expulsats del cos per no demanar el seu reingrés –possiblement per haver fugit a França– el de Vilajuïga. Igualment ens diu “a Vilajuïga, arriba sancionat un mestre de les Preses.” (Ibid, 234) Podria ser que aquest mestre fos Narcís Clapés Bosch, i que el seu judici militar es produís després del seu trasllat.

19. Ens consta l'existència d'un dossier sobre el procés militar contra Narcís Clapés Bosch en el Catàleg de les Biblioteques Especialitzades de la Generalitat, amb fotografies provinents de l'Arxiu de la Capitania General de Barcelona.

una de les formes d'iniciar l'expedient de responsabilitats polítiques era a partir de les sentències militars. De fet, si això fos així, podria ser l'únic expedient de Vilajuïga que no s'inicia a partir de la llista de l'Ajuntament.

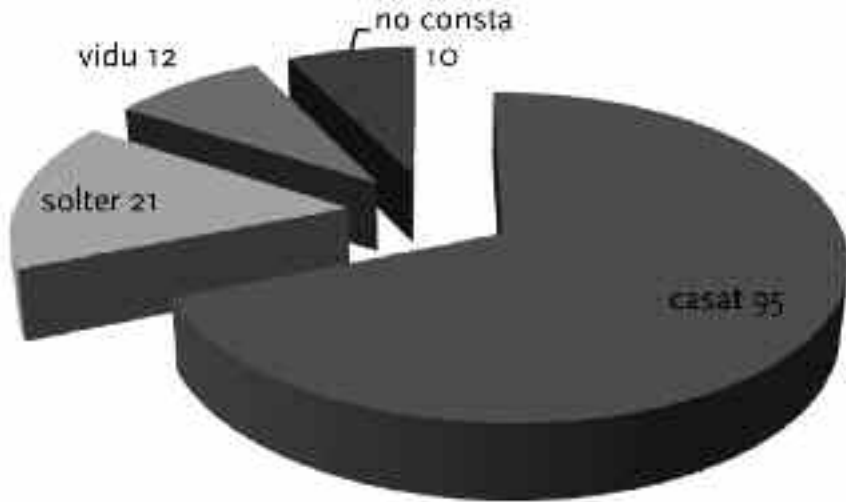
Clapés és l'únic mestre dels expedientats. La resta d'oficis vénen ressenyats en el següent gràfic:

Gràfic 1. Oficis dels expedientats

Com podem veure, la majoria d'inculpatos són pagesos (45,31%) o jornalers (30,47%). En moltes ocasions l'assignació d'un ofici depèn del document que consultem, ja que un mateix individu pot ser, per exemple, pagès segons l'Ajuntament i jornaler segons la seva defensa individual. Hem de tenir en compte que estem davant d'una gran majoria de petits propietaris que han de subsistir a partir de la pluriactivitat econòmica i per tant vendre la seva força de treball per completar els rendiments de la seva explotació que per la seva dimensió, no possibilita la reproducció de la unitat familiar. A part de les propietats, generalment molt petites i disperses, ens trobem amb parcels de propietaris absentistes, la majoria dels quals solen pagar 1/3 de la collita, i dos arrendataris de masos: Montperdut i Satlle. Molts d'ells agreguen que cobren un jornal, "quan troben feina". Aquests

Gràfic 2. Estat civil dels expedientats

jornals varien entre les 3 i les 9 pessetes diàries i tenen la particularitat que en les dues declaracions de béns que es presenten hi ha generalment una caiguda del valor dels jornals del segon, generalment de 1941, respecte del primer de 1940. Això podria indicar la crisi econòmica que afecta el preu de la mà d'obra, reduint-se en alguns casos fins a la meitat.

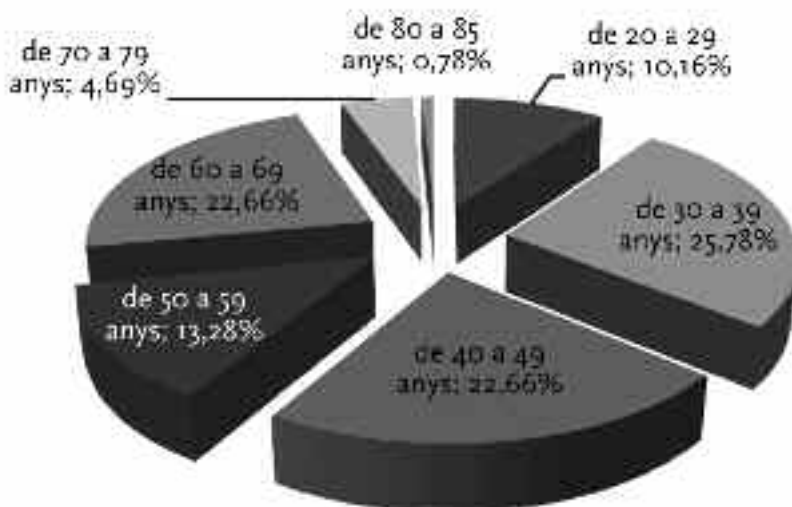
L'estat civil dels expedientats és majoritàriament el de casats, li segueixen els solters i en tercer lloc els vidus. En 10 casos no tenim aquesta dada.

Quant a l'edat, els expedients comencen als 20 anys.⁽²⁰⁾ La majoria d'expedientats està en la franja dels 30 anys amb el 25,78%, similar és la franja dels 40 i dels 60 (22,66%). La franja dels 50 queda per sota del 13,28%, poc més que la franja dels 20 amb un 10,16%. No queden exempts els més grans, un 4,69% estan en la setantena i un té 85 anys. Alguns d'ells moriran durant el procés però, en aplicació de la llei, això no farà tancar el procés i els familiars hauran de fer-se càrrec del pagament de les multes.

En referència a l'afiliació política dels encausats, l'acusació recurrent en totes les sentències és la de militància a un "*centro republicano de izquierdas, izquierda catalana mantenida*", agregant, en els casos en què així sigui, els

20. La llei exclou els menor d'aquesta edat.

Gràfic 3. Edat dels expedientats

càrrecs que s'havien ocupat durant l'època republicana en governs d'esquerres. S'inclouen també els fets condemnable segons el nou règim, com el d'haver expropiat l'església, haver cremat els sants, perseguir els elements de dretes o la valoració moral. "*Peligroso y de bajo fondo moral*" o "*interviniendo activamente en la inducción de hechos delictivos*" són algunes de les imputacions que apareixen a les sentències. Igualment s'inclou en tres dels processos el fet d'haver sigut jutjat o empresonat pels fets del 1934.

La imputació de militància al Centre Republicà d'Esquerres, recurrent en totes les sentències, és excusada en la majoria dels descàrrecs en què és reconeguda amb l'al·legació que és el lloc de ball o de prendre cafè del poble, inclús hi ha qui ho justifica dient que era l'únic lloc decent per trobar-se amb els familiars que venien de visita de Barcelona.

Però també hi ha casos en què es nega aquesta afiliació o s'al·lega baixa abans o durant el GMN. Aleshores es demana des de la fiscalia informe a l'Ajuntament i a la *FET de las JONS*. Ens trobem que la resposta és sempre la mateixa, que els documents d'aquest centre han desaparegut i per tant no es pot informar sobre això. Tot i la manca de proves referent a això, les condemnes segueixen imputant-los el fet de pertànyer al centre.

Les estratègies per evitar el càstig inclouen, tal i com hem vist, des de l'exculpació de la pertinença al Centre Republicà o la justificació a la sindicació com a requisit obligat per poder comercialitzar els productes

agraris, fins a l'ingrés a Falange. Hem trobat 11 casos en què o bé han fet la demanda o ja pertanyen a Falange. No ens queda clar, però, si aquesta afiliació els va servir per disminuir les penes o no, el que sí queda palès és que a pesar de la seva afiliació van ser multats amb 750 (1 expedientat), 300 (1 expedientat), 100 (8 expedientats) i 50 pessetes (1 expedientat).

Sembla com si la insistència en la imputació de militància republicana, tot i la inexistència de proves que ho avalin, o la multa econòmica tot i pertànyer a Falange, formen part d'una estratègia d'escarment que vindria avalada per l'afirmació del rector Rafael Barnés en el qüestionari que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, en el qual afirma que les tres quartes parts del poble o simpatitzaven o s'agrupaven al Centre Republicà i qualificava taxativament Vilajuïga com: *"el pueblo vencido y no convicto"*.⁽²¹⁾

L'ALTRA POBLACIÓ IMPLICADA: TESTIMONIS I FAMILIARS

Molts del expedients inclouen, a part de l'escrit de defensa personal, un escrit de descàrrec signat per testimonis que avalen l'inculpat. Del total d'expedients complets, més d'un 82% inclouen aquests testimoniats. En total seran 47 testimonis que avalaran 93 dels encausats. Generalment per cada expedient hi ha un mínim de dos testimonis i el nombre total de testimoniats serà de 193. Això vol dir que hi haurà testimonis que ratificaran la defensa de més d'un expedientat. D'aquests testimonis, n'hi haurà que signin fins a 26 cops, tal i com es pot veure a la taula annexa núm. 10.

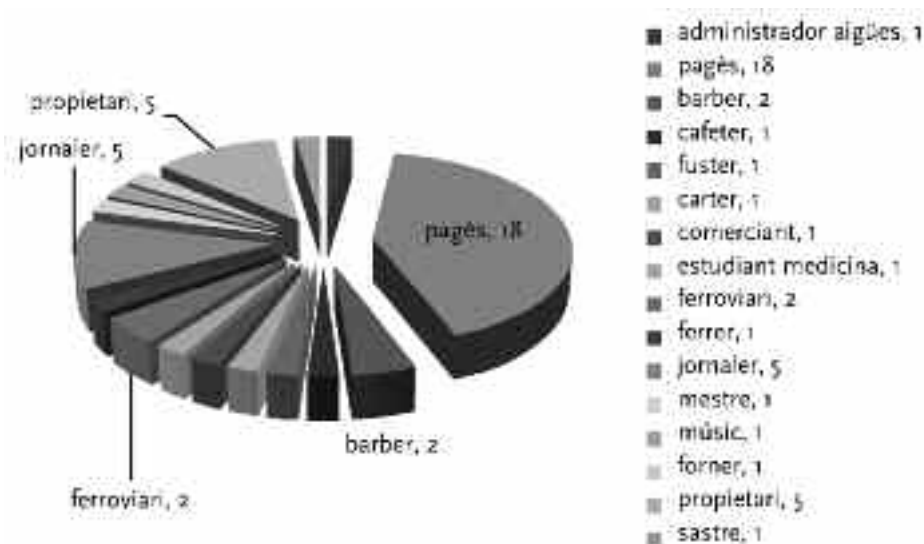
Quant a la composició social d'aquests testimonis, la majoria són pagesos i propietaris, només hi ha 5 jornalers i la resta tenen professions relacionades amb el comerç a part del carter, un músic, dos ferroviaris, un mestre i un estudiant de medicina.

Hem de ressaltar que sempre els testimonis són de descàrrec, no hem trobat dins de cap expedient cap acusació personal. Potser hi ha casos en els quals apareixen escrits de creditors que avalen els deutes que vénen inclosos en les relacions de propietats que han de fer els inculpats segons exigeix la llei.

Pel que sabem d'altres casos, aquest fet no és gaire usual i dóna a Vilajuïga una aparença de cohesió enfront de l'adversitat que caldrà en el seu dia contrastar amb altra documentació i testimoniats. D'altra banda, aquesta suposada cohesió sembla posada en qüestió per l'alt volum

21. Aquestes dades m'han estat facilitades per Marciano Cárdbaba.

Gràfic 4. Oficis dels testimonis

d'expedientats amb què ens hem trobat i no oblidem que aquest expedients s'inicien amb una llista que ha arribat directament de l'alcaldia municipal.

Hem d'afegir també que cap dels inculpats empresonats o fugits dels quals es conserva l'expedient tenen testimonis de descàrrec. És evident, doncs, que la solidaritat no arriba fins al punt de comprometre's amb persones condemnades pel nou règim.

No sabem, d'altra banda, quina era l'afiliació ideològica d'aquests testimonis però per les seves professions podem veure que la majoria són petits comerciants, propietaris o "professions lliberals", incluiu un mestre i un estudiant de medicina. Sembla, doncs, que engloben una classe social que si no podem denominar com a acomodada si podríem qualificar com a "respectable" segons els cànons de l'època.

A més dels expedientats i els testimonis de descàrrecs, en els expedients podem comprovar les persones que depenen econòmicament dels primers. Com podem veure en el gràfic, el total de familiars que consten en els expedients sumen 319 (vegeu taula 2).

Són bàsicament familiars consanguinis, la majoria dels quals corresponen a la família nuclear, dona i fills. La resta són familiars de primer i segon grau,

Taula 2. Familiars dels expedientats

Parentiu	Total	Percentatge
Dona	92	28,84%
Filla	72	22,57%
Fill	82	25,71%
Mare	15	4,70%
Pare	9	2,82%
Nora	8	2,51%
Gendre	1	0,31%
Néta	4	1,25%
Nét	10	3,13%
Germana	12	3,76%
Germà	2	0,63%
Tia	5	1,57%
Oncle	1	0,31%
Nebot	1	0,31%
Sogra	4	1,25%
“Recollit”	1	0,31%
Total	319	100,00%

encara que també recullen parents per aliança com vuit nores, un gendre i quatre sogres. Tenim un cas en què han recollit una persona aliena a la família.

D'altra banda, la quantitat de persones a les quals va implicar directament o indirecta tot el procés, que nosaltres hàgim comprovat, amb les dades que tenim sumen 504 persones (vegeu taula 3). Si tenim en compte el cens de 1940⁽²²⁾ estem davant un procés repressiu que implica més del 60% de la població. I això sense tenir en compte que no tenim els expedients de tots ells, ni tots els expedients estan complets i per tant no sabem ni el nombre total de familiars que depenien d'ells, ni si van tenir o no testimonis de descàrrec o acusadors particulars.

Sabem que els expedients que hi ha en el fons ACAE pertanyen, excepte dos, a l'Alt Empordà, tot i així falten expedients d'algun poble i d'algun d'ells

22. El cens de 1940 ens dona per a Vilajuïga 807 persones. Font: Idescat i Centre d'Estudis Demogràfics.

Taula 3. Població implicada en el procés

Població implicada		Hipòtesi població implicada	
Expedientats	138	Expedientats	171
Testimonis	47	Testimonis	58
Familiars	319	Familiars	395
Total	504	Total	625
Percentatge segons cens 1940	62,45%	Percentatge segons cens 1940	77,39%

en tenim massa pocs (vegeu taula 8), això indica que, evidentment, ens falten expedients. En el cas de Vilajuïga el nombre d'expedients conservats és molt alt i, sobretot, són correlatius, potser pel fet que, sortint d'una única llista, les diligències s'obren alhora, donant un número per a cada individu processat.⁽²³⁾ Però no tenim tots els expedients consecutius per números, hi ha forats entre ells. Els expedients que hem trobat a l'AAPB omplen alguns d'aquest forats a l'igual que les referències trobades en el llibre registre que es conserva a l'ACAE. Pensem que possiblement aquests buits que encara resten per omplir pertanyen a altres inculpats del municipi de Vilajuïga. Si això fos així ens faltarien com a mínim 33 expedients.⁽²⁴⁾ Això podria donar un total de 625 persones implicades en el procés, un nombre certament altíssim, que correspondria a més dels 77% de la població total (vegeu taula 3).

LES SENTÈNCIES

Hem revistat totes les sentències de què disposem, que sumen 113. Hi ha 22 sobreseguts i ens falten 3 sentències, encara que en una d'elles hem pogut recuperar la quantia de la multa ja que apareix en l'indult (vegeu taula 4).

Les sentències comencen a dictar-se el 31 de juliol de 1941 i s'acaben el 21 de febrer de 1942, és a dir, es resolen en set mesos. La majoria d'elles, però (94,53%) es fan pràcticament en els 5 mesos finals de l'any 1941 (vegeu taula 5).

23. En alguns dels expedients d'altres poblacions s'obren informes per a més d'un inculpat.

24. Diem "com a mínim" ja que el primer número d'expedient de Vilajuïga correspon al 3280/1940 i l'anterior que hi ha al fons ACAE és el 2936/1940, igualment si l'últim número de Vilajuïga correspon al 3458/1940, el següent és el 3475/1940. Podria ser, per tant, que entre aquests forats hi hagués més expedients de Vilajuïga.

Taula 4. Resolucions

Sentències	113	81,88%
Sobreseïments	22	15,94%
Sense sentència	3	2,17%
Total expedients	138	100,00%

Taula 5. Sentències segons data

1941	31 de juliol	1
	Agost	15
	Setembre	15
	Octubre	18
	Novembre	39
	Desembre	22
1942	Gener/Febrer	3
Total		113

Els fets de què són acusats els expedientats poden ser considerats com a faltes greus, menys greus o lleus. Entre els expedients que hem treballat ens trobem que 86 són considerats com a faltes lleus, 19 menys greus, 7 greus i 1 absolució (vegeu taula 6). Aquesta última correspon a un dels dos expedients que es conserven a l'arxiu de l'Audiència Provincial de Barcelona i és per aquesta raó que no va passar a formar part del fons que hi ha a Figueres, ja que no calia que fos afectat per l'indult.

Les faltes lleus són sentenciades amb una quantitat econòmica que varia des de les 50 a les 9.000 pessetes (vegeu taula 7). De fet, la majoria de les multes, quasi un 60%, tenen un valor de 100 pessetes i un 83,72% no superen les 300 pessetes. Dintre d'aquestes sentències no sol haver-hi inhabilitació ni desterrament, a excepció de tres casos en què, a part de la multa de 200 pessetes, s'inhabilita l'inculpat d'un a dos anys per càrrecs polítics o sindicals. Aquests corresponen al fiscal municipal i al jutge suplent i president del sindicat agrícola local, alhora que participant en el segon comitè durant la guerra.

En el cas de faltes lleus, generalment la quantia de la multa va relacionada amb les propietats de l'inculpat o d'algun familiar directe i amb la quantitat de membres de la família que depenen d'ell. Així ens trobem

Taula 6. Sentències segons faltes

Falta	Sentències	Percentatges
Absolt	1	0,88%
Greu	7	6,19%
Menys greu	19	16,81%
Lleu	86	76,11%
Total sentències	113	100,00%

Taula 7. Multes i faltes lleus

Pessetes	Expedients	Percentatges
50	3	3,49%
100	51	59,30%
150	6	6,98%
200	8	9,30%
300	4	4,65%
350	1	1,16%
400	1	1,16%
500	5	5,81%
600	1	1,16%
700	1	1,16%
750	1	1,16%
800	1	1,16%
1.000	1	1,16%
1.500	1	1,16%
9.000	1	1,16%
Total	86	100,00%

amb casos en què si bé l'inculpat declara que no té béns pot tenir una multa superior a 100 pessetes, sí resulta que els pares sí que els tenen.

Val la pena ressenyar dos casos en concret. Els que corresponen a les multes de 9.000 i 800 pessetes.

El primer és el cas de Ramon Pous Pla, de 62 anys i de professió propietari. La quantia de la multa econòmica és la major de totes les lleus i de les menys greus. En l'al·legació de l'inculpat es pot llegir:

“(...) el motivo de haber huido a Francia (cuya permanencia de más de dos meses sin pasar a la zona Nacional [es por la que] me hallo encartado) ha sido el de haberme sido expoliada la casa por el alcalde rojo, quien me ordenó entregarla a un tal Gascons, factor ferroviario que en la actualidad presta servicio en Portbou, cuyo domicilio a su vez había sido ocupado por un estado Mayor rojo, marchando aquella misma noche, a través de las montañas”.

Igualment fa constar que no torna un cop “*triumfante el Glorioso Movimiento Nacional*” a causa de la malaltia que el fa restar a casa d’uns familiars a França fins que es recupera. Tot i les proves presentades, que inclouen la ratificació per part del “tal Gascons” sobre la incautació de casa seva, la sentència li imputa la seva militància a un “*Centro republicano de izquierdas, izquierda catalana mantenida*” i el delictes es qualifica com a lleu.

Ramon Pous Pla aporta a l’expedient la relació dels seus béns. Aquests els formen dues cases a Vilajuïga, una d’elles on habita; dos crèdits hipotecaris sobre la segona casa de Vilajuïga i el mas Llanera de Lladó i 1/4 de vessana d’arbres per a fusta. La quantitat suma unes 90.000 pessetes. Aquesta alta quantia degué ser un al·licient per al tribunal a l’hora de dictar el també alt import de la multa.

El mes de febrer de 1947 mor Ramon Pous Pla i el 27 de novembre es requereix a la dona per fer efectiva la sanció i “*ante la negativa a pagarlo se procedió al embargo de las dos casas de Vilajuïga.*” Estem davant d’un dels dos casos del poble de Vilajuïga on tenim constància de fer efectiva la sentència econòmica. Mentre que en la resta d’expedients, ja que el béns no arriben mai a 25.000 pessetes, s’aplicarà la llei del 19 de febrer de 1942, en el cas de Ramon Pous no serà així i el 25/05/1948 es fa pública la subhasta dels béns embargats. Però el dia 26/06/1948, és a dir, el mateix dia de la licitació, la cunyada de la dona paga les 9.000 pessetes de sanció més les 1.000 de costes, acordant-se la suspensió de la venda pública. L’expedient finalitza el 3 de maig de 1960 en què el jutge de pau de Terrades, lloc on resideix la vídua de Pous, li notifica l’indult. “*Seguidamente le requerí para que manifestase si existen actualmente retenidos o embargados, bienes de la propiedad del sancionado, y contesta: QUE NO TIENE NINGUNO*”.⁽²⁵⁾

L’altre cas que volem ressenyar entre les faltes lleus és el de Narciso Brugat Vert. Aquest presentarà un escrit on afirmarà que ja ha estat multat per l’Ajuntament de Vilajuïga amb 6.000 pessetes per la suposada causa de simpatia pels elements rojos. En un altre escrit, l’Ajuntament fa constar que

25. Les majúscules són meves.

Brugat els deu 5.000 pessetes i en un tercer document el mateix Brugat al·lega que aquestes 5.000 pessetes estan carregades sobre les seves terres. Seguidament un *Auto del Tribunal Regional de Barcelona* del 26/04/1941 ordena “*Que se oficie en forma categórica al Ayuntamiento, de qué cuantía fue la multa que impuso al encartado, motivo que tuvo para ello y si la ha hecho efectiva*”. L'Ajuntament, amb resposta de 20/09/1941, fa constar que no s'ha imposat cap multa a cap veí sinó que quant al compliment de les ordres del *Gobierno de la Nación* s'havien d'abonar els sous des del juliol del 1936 a l'antic secretari municipal⁽²⁶⁾ que havia estat destituït pel comitè local. Ja que l'import d'aquest deute havia d'ésser satisfet pels culpables, l'Ajuntament “*formó una escala gradual de culpabilidad, para satisfacer las 18.000 pesetas que importaban aquellos y se les invitó a que satisficieran buenamente la cantidad que a cada uno correspondía, como así lo verificaron en evitación de mayores gastos si hubiera sido precisión de recurrir al juzgado*”. Aquesta “invitació” es regulava a partir d'una “escala gradual de culpabilitat”, llista que venia encapçalada per un fill de Narciso Brugat Vert.

Narciso Brugat Vert té dos fills amb expedients oberts pel TRP, Pedro i Clemente Brugat Pous. L'expedient del primer està incomplet i no hi consta la sentència. Sí que hi és, en canvi, en el del segon, que està complet. És el cas de Clemente “*en ignorado paradero*” que, segons l'informe de l'Ajuntament, a part de ser processat pels fets de 1934, va ser president del Centre d'Esquerres de Vilajuïga i després del juliol del 36, president del Comitè Local i més tard regidor municipal, afegint-hi: “*en todos sus actos manifestó un gran espíritu rojo y a la persecución de los elementos de Derecha y demás hechos delictivos; fue el motor o dirigente revolucionario de ésta y por tanto responsable directo de todos los delitos*”.

Un cop aclarida la qüestió, el tribunal afegeix al “deute” de 5.000 pessetes, una multa de 800. Si tenim en compte que el total de propietats de Narciso Brugat, unides a les de la seva dona, segons consta a l'expedient, sumen 8.200 pessetes, podem percebre l'enormitat del càstig que va recaure sobre ell. Càstig que, de fet, era conseqüència de ser el pare de Clemente, personatge actiu durant la guerra al qual se li carreguen totes les “faltes” comeses al poble durant aquest temps i que evidentment, per evitar les represàlies, havia fugit amb la retirada de les tropes de la República.

Clemente Brugat Pous forma part del grup de set sentenciats amb faltes greus. Cap d'ells ha restat al poble. Segons consta en l'expedient, o bé són a

26. El secretari municipal, Carlos Coll Bech, va ser destituït i el setembre de 1936 va ser trobat el seu cadàver, juntament amb el del seu fill Carlos Coll Roca a Puigcerdà. Tots dos militaven a la CEDA (Archivo Histórico Nacional FC-CAUSA_GENERAL,1433,EXP.32).

França, en indret ignorat o fugits. Se'ls imposa la sanció econòmica del total del seus béns, excepte a Clemente Brugat, a qui es multa amb 3.000 pessetes, potser pel fet que ja han multat l'únic de la família amb béns, el seu pare. Cinc d'ells són inhabilitats per càrrecs públics absolutament i a perpetuïtat, un a 15 anys i un altre a 8 anys. Igualment, segons consta a la sentència, són desterrats entre 15 i 8 anys a l'Àfrica i un d'ells a 250 km de Vilajuïga durant 10 anys. Tots ells han tingut algun càrrec polític, se'ls acusa de ser milicians, membres dels comitès locals, membres de les sindicals i president de la col·lectivització de les Aigües Minerals de Vilajuïga.

Aquest darrer és el cas d'Antonio Oliva Montalat. En la sentència consten com a fets provats que:

“RESULTANDO probado y así se declara como hechos graves que ANTONIO OLIVA MONTALAT, de 36 años, sin bienes ni cargas, militaba en Izquierda Catalana, mantenida. En periodo rojo, formó parte del Comité y afiliado a la CNT, fue presidente de la organización. Su actuación fue moderada si bien intervino en requisas, y en la colectivización de aguas minerales, siendo Presidente de la misma. Tenía gran influencia sobre los elementos rojos. Está en ignorado paradero y rebeldía”.

El cas d'aquest processat és especial per la quantitat de testimonis de descàrrec que fan escrits al seu favor, un total de catorze, mentre que la tònica general eren 2 testimonis per aquells encausats que resten al poble i cap per aquells que han fugit o estan a la presó. Però sembla que aquesta mobilització de recolzament només li va valdre per fer menys lleu el desterrament, que en comptes de ser a l'Àfrica com a la resta de sentències greus, es fa a 250 kilòmetres de Vilajuïga.⁽²⁷⁾

És evident que la pena imposada és conseqüència de la implicació d'Antonio Oliva en la col·lectivització de les Aigües Minerals de Vilajuïga. En l'estudi sobre el tema de las col·lectivitats agràries de M. Cárdua (2002)⁽²⁸⁾ troba a Vilajuïga una denúncia feta davant l'Ajuntament el novembre de 1936 per un propietari, Francesc Casadevall, del projecte de col·lectivització de les seves terres, però no troba cap indici que aquest projecte es fes realitat.

27. La sentència diu concretament *“FALLAMOS Que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado ANTONIO OLIVA MONTALAT a quien le impone la multa de pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpetua y destierro a más de doscientos cincuenta kilómetros de Vilajuïga por diez años.”*

28. Agraïxo les facilitats donades per Marciano Cárdua a l'hora de proporcionar-me informacions sobre les seves investigacions, així com la seva generositat en facilitar-me les fitxes dels materials recollits sobre Vilajuïga.

Al cap d'un mes les finques confiscades van ser traspassades per l'Ajuntament al sindicat agrícola.

"Todo indica que tanto republicanos como cenetistas buscaban en este municipio un equilibrio difícil para los tiempos que corrían, pues Vilajuïga había sido uno de los lugares donde los miembros del comité, pretextando tener abandonados sus propios campos, no cejaron hasta ver aceptada su dimisión por el alcalde" (Cárdaba, 2002, 84)

Al fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya es conserven expedients de confiscació: adjudicació i reclamació de béns confiscats de l'Alt Empordà, entre ells els de Vilajuïga.⁽²⁹⁾ Segons aquesta documentació les incautacions fetes "per les organitzacions alienes en aquest ajuntament" en data de 14 de novembre de 1936 són les següents:

1. Casa i manantial de les Aigües Minerals. Antics propietaris Martí, Badosa i Cia.⁽³⁰⁾ Al carrer 14 d'abril. Motiu de l'apropiació: per interès general de la població. Vàlua aproximada al 18 de juliol de 1936: 500.000 pessetes. Serveis a què és destinada: venda al públic.
2. Casa i finca als afores. Antic propietari: Josep M. de Falgàs. Motiu de l'apropiació: per no satisfer pressupost de guerra, amb un valor aproximat de 80.000 pessetes i destinades a la producció agrícola.
3. Casa i finques de Ricard Badosa Noguer situades al raval de dalt, apropiada per no satisfer el pressupost de guerra, amb valor de 100.000 pessetes i destinades a la producció agrícola.

En el document de 8 de febrer de 1937 la relació dels edificis incautats radicats en aquest terme municipal s'afegiran als ja citats de Josep M. de Falgàs i Ricard Badosa, un altre de Josepa Llavanera Masanet destinat a celler, a més de l'església i la rectoria, aquesta última destinada a escola de pàrvuls.

En relació a les Aigües, disposem d'un document inclòs dins l'expedient de Responsabilitats Polítiques d'Antonio Oliva Montalat. Es tracta d'un document notarial de data 4 de setembre de 1940, que serveix per donar fe i traduir del català al castellà un altre document que exhibeix Dolores Oliva Montalat, la germana de l'acusat, amb la finalitat que serveixi de descàrrec a Antonio Oliva en l'acusació que recau sobre ell d'incitació a la col·lectivització del Manantial d'Aigües de Vilajuïga. Resta pendent l'estudi de la col·lectivització de les aigües, tema que no desenvoluparem de moment, el que ens interessa aquí és el nom

29. ANC1-1-T-6786.

30. *La sociedad civil de Aguas Minerales de Vilajuïga Martí, Badosa i Cia*, constituïda el 10 de març de 1914 estava formada per: Antoni Garrigolas, Joan Ratés, Ricard Badosa, Carles Cusí, Josepa Martí i Ramon Margineda (Domènech Bonaterra, 2010: 28).

dels signataris del text notarial que reproduïm en nota al peu.⁽³¹⁾ Ja n'hem parlat d'Oliva Montalat. Del comissari de la Generalitat, Martín Jordi Frigola sabem que el maig del 1936 era alcalde de Palafrugell. La resta de signataris semblen ser de Vilajuïga. Jaime Nogueras [Carreras], degué ser l'expedientat al qual se li imputava la secretaria de la Unió de Rabassaires, president del quart comitè local i regidor. Se li imputen faltes greus com la d'haver lliurat el rector del poble als milicians per a la seva mort i en definitiva “*peligroso y de bajo fondo moral*”; es troba en lloc desconegut. En relació a José Torrent [Borrell] l'expedient ens ha arribat minvat, però resta la sentència en la qual és acusat de faltes menys greus i d'ésser tinent d'alcalde, és condemnat a pagar una multa de 200 pessetes, més la inhabilitació per 5 anys d'exercir càrrecs públics. En canvi, no tenim cap expedient de P. Noguera ni d'E[nrique] Pla [Pous], alcalde de Vilajuïga durant la guerra. Sí que tenim constància d'aquest últim de l'obertura d'un expedient de responsabilitats polítiques o més ben dit del seu sobreseïment a través de les anotacions del llibre registre conservat a l'ACAE. D'altra banda, el seu nom apareix a l'expedient de Jaime Pous Pla en un certificat de sentència del jutjat militar permanent de Figueres. Es tracta, més concretament, del consell de guerra núm. 3 de Catalunya en data 05/12/1939, pel qual se'ls condemna a tots dos a 20 anys de reclusió temporal.

Per 19 dels expedientats, les faltes comeses seran menys greus i això implicarà multes d'entre el total dels seus béns fins a 100 pessetes. Vuit d'ells estan fugits. Tretze són sentenciats a inhabilitació per a càrrecs polítics entre 10 i 5 anys. Un d'ells és desterrat a l'Àfrica per 10 anys i dos d'ells a més de 100 km de Vilajuïga durant 5 i 6 anys. Crida l'atenció el cas de Jaime Riera Charles, al qual tot i fallar que la seva falta és menys greu, se li incauten la totalitat dels seus béns, se l'inhabilita a 10 anys sense poder ocupar cap càrrec polític i se'l desterra 10 anys a l'Àfrica. És a dir, tot i considerat menys greu, és castigat com un de greu. No sabem, per tant, quin era el criteri en dictaminar

31. “*En el pueblo de Vilajuïga a once de septiembre de mil novecientos treinta y seis; reunido el pleno del Ayuntamiento bajo la presidencia del Comisario de la Generalidad, ciudadano Martín Jordi Frigola, acuerdan: = que habiéndose incautado este Ayuntamiento de los Manantiales de las Aguas Minerales de Vilajuïga y de todos los edificios e instalaciones para la explotación de la misma, determina encargar la administración y explotación a los trabajadores de los expresados manantiales, los cuales serán representados por un comité de fábrica. = Los beneficios que produzca la explotación de dichos manantiales se destinarán a obras necesarias a beneficios colectivos del pueblo de Vilajuïga. A este efecto periódicamente el Comité de Fábrica, presentará la correspondiente liquidación al Ayuntamiento o al organismo representante del pueblo. = Para cuidar de la buena administración y servir de enlace entre el Ayuntamiento y el Comité de Fábrica la Corporación Municipal nombrará un Interventor. = El presente acuerdo será sometido a la consideración de los trabajadores del expresado establecimiento y será firme cuando estos hayan acordado la aceptación del encargo = El comisario de la Generalidad = M. Jordi Frigola = El Alcalde = E. Pla = Jaime Noguera = P. Noguera = Joan Oliva = José Torrent = Rubricados = Los trabajadores del manantial están de acuerdo con el presente acuerdo.*”

la quantia del càstig. Sí que en les faltes lleus sembla haver-hi una proporció entre la multa econòmica i els béns de l'encausat, el que no vol dir que aquesta multa no fos excessiva en la majoria dels casos, tenint en compte la precarietat dels medis econòmics de la majoria d'ells, o que en algun d'ells el càstig fos més gran a causa del parentiu amb un fugit amb falta greu, com és el cas que hem ressenyat més amunt. Però en el cas de les faltes greus i menys greus sembla com si la diferència de criteris entre ambdues sigui inexistent. No trobem cap relació entre la falta, la quantia de la multa, la inhabilitació o el desterrament, i el fet de si l'inculpat s'ha quedat o no al poble.

El total de fugits ascendeix a quinze, set amb faltes greus i uns altres vuit amb faltes menys greus. Tots aquests fugits, amb indret ignorat o a França han tingut algun càrrec durant la guerra o han sigut milicians. Hem trobat que almenys tres d'ells passaran pel camp d'Argelers.⁽³²⁾

El total d'expedientats que estan a la presó són deu, un d'ells ja està al poble en el moment de l'obertura dels expedients i és sentenciat amb una falta lleu amb 100 pessetes. Dels 9 que resten, vuit són sobreseguts el 1945, i del novè ignorem el que succeí, és el cas del mestre empresonat Narciso Clapés Bosch.

Entre l'abril i el juny del 1945 són sobreseguts 22 expedients. Possiblement la causa d'aquesta resolució sigui l'allau d'expedients del qual ja hem parlat en el capítol sobre la llei. La gran quantitat d'expedients oberts retardà la resolució i amb la llei d'abril de 1945 per la qual es creà la *Comisión Liquidadora de Responsabilidades Políticas*, s'afanyaran a tancar els casos pendents que, a més, no aporten cap quantitat monetària, ja que cap dels inculpats no posseeix béns d'una quantia superior a 25.000 pessetes.

En el cas de Vilajuïga, la llei de 1945 s'anirà aplicant des del mes d'abril a desembre del 1946 en la majoria dels casos. Finalment, la *Comisión Liquidadora de Responsabilidades Políticas de Madrid* aplicarà els indults que s'aniran produint des del 1959 al 1961.

ALGUNES CONSIDERACIONS FINALS

Hem presentat en aquest article certes consideracions sobre els expedients de responsabilitats polítiques de Vilajuïga, de resultes d'un primer apropament al tema. Queden però, múltiples qüestions pendents d'esbrinar.

32. Es tracta d'Honorato Lagresa Rovira, Jaime Noguera Carrera i Miguel Dabau Pastro, aquest últim sortirà del camp per anar a un grup de treball, exactament el 416. Igualment hem trobat el nom de dues persones nascudes a Vilajuïga però que no ens consten com a expedientats, són José Hortensi Riera i Mercedes Llorens. La informació prové de la base de dades del Projecte Dorot a França.

Per exemple sabem que els expedients analitzats presenten certes singularitats respecte d'altres casos del territori espanyol. En primer lloc, els expedients que es conserven complets s'inicien a partir d'una llista que prové de l'alcaldia de Vilajuïga. Igualment hem vist com en cap d'ells no hi ha cap referència a acusacions de particulars i, en contraposició, sí que tenim escrits de descàrrecs signats per testimonis que avalen la defensa de l'inculpat. Les aparences, doncs, apunten a una solidaritat de la població cap als expedientats que en aquell moment restaven al poble. Sembla, per tant, que la responsabilitat de la incoació recau únicament sobre l'alcaldia municipal. Ens resta, però, saber com es va confeccionar aquell llistat. Si pel que sembla, segons les informacions trobades als expedients, els documents del Centre Republicà havien desaparegut, és evident que la relació dels seus afiliats s'havia d'haver confeccionat a partir de la memòria. Però de la memòria de qui? De l'alcalde únicament?

D'altra banda aquesta desaparició de documents podia facilitar la inclusió de persones en la llista. Si no hi havia proves, qualsevol podia ser inclòs en una llista de suposats "rojos". No estem afirmant que això fos així, però la possibilitat hi era. Trobar aquest llistat podria aclarir-nos tots aquest dubtes. Igualment, la consulta d'aquest llistat significaria poder conèixer el nom de la totalitat dels inculpats i per tant ens podria facilitar la localització d'altres expedients.

L'AAPB conserva un llibre registre de tots els expedients del tribunal de Barcelona, però el problema és que estan ordenats per noms i no per número d'expedient, que és la dada que nosaltres podríem tenir a partir de la seva correlació. També consta en aquest llibre registre la procedència, però quasi mai consta el municipi, sinó la província. És per això que podria ser que, alguns altres dels expedients que hipotèticament ens falten, poguessin ésser en l'AAPB però l'única manera de saber-ho seria coneixent els noms dels inculpats. Això seria possible si es trobés el famós llistat d'inculpats que surt de l'Ajuntament cap al tribunal de Barcelona, però a l'AAPB, aquesta llista no s'ha conservat. Podria ser que encara es conservés a l'Arxiu Municipal de Vilajuïga, però a pesar de les nombroses demandes per accedir als fons, encara no hem pogut aconseguir la seva consulta.

Una altra qüestió que ens queda pendent es relaciona amb l'indult de la sanció econòmica. Tenim dos casos en què sabem del cert que aquesta es va fer efectiva. Un d'ells és el que resta a l'Audiència de Barcelona, del qual sabem que es va pagar, però mai va ser indultat, la prova està en què en l'expedient no hi ha cap paper que ho especifiqui i en el fet que mai va ser traslladat a Figueres per a la seva resolució. El segon és el de Ramon Pous Pla, que de fet són dos expedients, un d'ells el del procés de responsabilitats polítiques i l'altre el que recull tota la documentació sobre les gestions per al cobrament

de la sanció econòmica. Aquest expedient ens demostra que aquesta sanció és duta a terme i cobrada, i finalment, tal i com ja hem dit, a la notificació de l'indult, la vídua fa constar que no queden béns de l'inculpat "retinguts o embargats". Això fa pensar que les 9.000 pessetes de multa han estat retornades en algun moment entre el juny del 1948, quan es fa efectiu el pagament i el maig de 1960 en què la vídua fa la declaració mencionada, però en els expedients no hem trobat cap indicatiu d'aquest reintegrament.

D'altra banda, com ja hem dit en els impresos d'indult es fa constar que aquest es realitza sobre la sanció econòmica "pendent". Sembla ser que per a la majoria dels expedientats aquesta multa pendent deu ser la totalitat, ja que no consta enlloc el seu pagament. Això explicaria el que l'expedient de l'AAPB, ja que ja havia pagat la totalitat, no se li indultés, però aleshores quina és la raó que a Ramon Pous, en algun moment se li hagués retornat? D'altra banda, aquest retorn vindria a coincidir amb la nota ja citada, segons la qual es van retornar la major part dels béns incautats. És evident que aquesta afirmació vol dir que no tots van ser retornats, el que d'altra banda aclariria el possible contrast dels exemples exposats. Si això fos així, la pregunta seria, quin va ser el criteri per retornar-ne uns i d'altres no?

Queda, al nostre parer, una important consideració final. Tot aquest volum de paperassa que simbolitza una gran mobilització social per què va servir? Si com sembla, no va ser per fer créixer les arques de l'Estat? Ens imaginem durant tot el procés un poble trasbalsat que constantment rebia citacions, feia cua a l'Ajuntament per redactar els escrits de descàrrec o la declaració de béns i familiars depenents, els viatges a Girona o Figueres per a les declaracions... No oblidem que tenim, com a mínim, el 60% de la població involucrada en aquest tràfec. A això se li ha d'afegir la por que devien sentir primer, fins a la sentència, i després de la sentència, l'angoixa pel pagament d'una sanció impossible d'assumir per la majoria per la precarietat dels seus béns i sous. El que veiem és, sens dubte, un poble esgotat després d'una guerra de quasi tres anys, sobrevivint com pot en una crisi econòmica de grans dimensions i atemorit per les represàlies dels vencedors. En definitiva:

"En la pobresa de la majoria dels expedientats rau una de les principals explicacions de l'escassa eficàcia d'una legislació que es recolza en gran manera en la funció exemplificant implícita en tots els mecanismes repressius. Aquest va ser un esglaó més en la ficció en què va convertir-se la justícia franquista, instrument encaminat a la pràctica a cercar culpables sobre els quals executar l'escarment col·lectiu pretès." (Mir i Curcó 2008: 275)

ANNEXOS

Taula 8. Expedients de Responsabilitats Polítiques. Fons ACAE⁽³³⁾

Poble	Nre.	%	Poble	Nre.	%
Agullana	1	0,14%	Peralada	23	3,33%
Albanyà	7	1,01%	Pont de Molins	0	0,00%
Arenys d'Empordà (Garrigàs)	4	0,58%	Pontós	16	2,32%
Armentera, l'	0	0,00%	Port de la Selva, el	5	0,72%
Avinyonet de Puigventós	3	0,43%	Portbou	7	1,01%
Bàscara	2	0,29%	Rabós	5	0,72%
Biure d'Empordà	9	1,30%	Riumors	31	4,49%
Boadella d'Empordà	2	0,29%	Roses	4	0,58%
Borrassà	7	1,01%	Sant Climent Sescebes	10	1,45%
Cabanelles	2	0,29%	Sant Llorenç de la Muga	0	0,00%
Cabanes	4	0,58%	Sant Miquel de Fluvià	1	0,14%
Cadaqués	21	3,04%	Sant Mori	0	0,00%
Cantallops	36	5,22%	Sant Pere Pescador	21	3,04%
Capmany	2	0,29%	Saus, Camallera i Llampaiés	0	0,00%
Castelló d'Empúries	5	0,72%	Selva de Mar, la	14	2,03%
Cistella	21	3,04%	Siurana d'Empordà	25	3,62%
Colera	0	0,00%	Santa Llogaia d'Alguema	2	0,29%
Crespià (Garrigàs)	9	1,30%	Taravaus (Navata)	1	0,14%
Darniús	11	1,59%	Terrades	14	2,03%
Escala, l'	0	0,00%	Torroella de Fluvià	11	1,59%
Escaules, les (Boadella)	2	0,29%	Vajol, la	1	0,14%
Espolla	26	3,77%	Ventalló	0	0,00%
Far d'Empordà	1	0,14%	Vilabertran	17	2,46%
Figueres	39	5,65%	Viladamat	0	0,00%
Fortià	3	0,43%	Vilafant	2	0,29%
Garrigàs	15	2,17%	Vilajuïga	128	18,55%
Garriguella	4	0,58%	Vilamacolum	18	2,61%
Jonquera, la	11	1,59%	Vilamalla	0	0,00%
Lladó	7	1,01%	Vilamaniscle	15	2,17%
Llançà	2	0,29%	Vilanant	6	0,87%
Llers	4	0,58%	Vilanova de la Muga (Peralada)	12	1,74%
Maçanet de Cabrenys	7	1,01%	Vilarig (Cistella)	1	0,14%
Masarac	1	0,14%	Vilasacra	2	0,29%
Mollet de Perelada	2	0,29%	Vilatenim (Figueres)	2	0,29%
Navata	2	0,29%	Vilaür	0	0,00%
Ordis	3	0,43%	Cassà de la Selva (Gironès)	1	0,14%
Palau de Santa Eulàlia	7	1,01%	Tortellà (Garrotxa)	1	0,14%
Palau-saverdera	5	0,72%	Vilert (Pla de l'Estany)	1	0,14%
Pau	1	0,14%	Saragossa	1	0,14%
Pedret i Marzà	4	0,58%	TOTAL	690	100,00%

33. Els pobles dels quals no tenim expedients estan marcats en gris clar. En gris fosc subratlla els que no pertanyen a la comarca.

Taula 9. Expedientats de Responsabilitats Polítiques de Vilajuïga

Núm.	Nom	1r cognom	2n cognom	Núm.	Nom	1r cognom	2n cognom
1	Carlos	ABIS	TAULER	50	Honorato	LAGRESA	ROVIRA
2	Jaime	AIGUAVIVA	GINJAUME	51	Pedro	LLISTOSELLA	RIERA
3	Florencio	ARLA	DAIDER	52	José	LUIS	COSTA
4	Joaquín	BADOSA	FERRARO	53	Joaquín	MATAS	BONATERRA
5	Mariano	BALAGUER	BLANCH	54	Francisco	MATAS	CAPELLA
6	Narciso	BARDERA	ISERN	55	Lorenzo	MATAS	CAPELLA
7	Pedro	BARNEDA	CASANOVA	56	José	MATAS	NOGUERA
8	José	BARNEDA	OLIVA	57	Carlos	MIR	TAULER
9	Jerónimo	BATLLE	MARTIN	58	Fernando	MIRALLES	LLOP
10	Jaime	BATLLE	ROSDEVALL	59	Fernando	MIRALLES	PRIM
11	Juan	BAYÉS	POUS	60	Pio	NAVALLS	MARCH
12	Juan	BESA	BECH	61	Honorato	NOGUERA	ARMENGOL
13	Salvador	BESA	SALA	62	Andrés	NOGUERA	CAPELLAS
14	José	BONATERRA	COLL	63	Jaime	NOGUERA	CARRERAS
15	José	BOTA	VALLS	64	Salvador	NOGUERA	DURAN
16	Clemente	BRUGAT	POUS	65	Juan	NOGUERA	DURAN
17	Pedro	BRUGAT	POUS	66	Miguel	NOGUERA	TURIAS
18	Narciso	BRUGAT	VERT	67	Juan	OLIVA	ARNÉS
19	Emilio	CANALS	CROS	68	Isidre	OLIVA	COLLS
20	Joaquín	CARRÉS	RIERA	69	Antonio	OLIVA	MONTALAT
21	Antonio	CASADEVALL	ARNÉS	70	José	OLIVA	PALOMERAS
22	José	CASADEVALL	ARNIES	71	Enrique	OLIVET	FERRER
23	Jaime	CASADEVALL	ROSDEVALL	72	Joaquín	PADERN	VILA
24	Narciso	CASTANER	MATAS	73	Isidro	PALET	ALEMANY
25	José	CASTANER	SALVATELLA	74	Joaquín	PALLISSERA	LLONCH
26	Narciso	CLAPÉS	BOSCH	75	José	PARES	FABREGAT
27	Pedro	COLL	AYATS	76	Paulino	PASTRA	GUERRA
28	José	COLL	AYATS	77	Domingo	PASTRA	GUERRA
29	José	COLL	BUXEDAS	78	Buenaventura	PERACAUULA	MATAS
30	José	COMAS	DABAU	79	Juan	PERALS	BAUS
31	José	COMAS	VILA	80	José	PERALS	LAGRESA
32	Juan	CORTADA	RIERA	81	Feliu	PERALS	NOGUERA
33	Martín	CORTADA	VILADEVALL	82	Jaime	PERALS	NOGUERA
34	Martín	DABAU	PASTRA	83	José	PERALS	ROVIRA
35	Miguel	DABAU	PASTRA	84	Pedro	PERECAULA	VILAMITJANA
36	Àngel	DOMINGO	RABASSA	85	Bartolomé	PI	CASANOVAS
37	Narciso	DOMINGO	RABASSA	86	José	PI	MATAS
38	Jaime	ESPIGOL	CASADEVALL	87	Enrique	PLA	POUS
39	José	ESPIGOL	VILA	88	Juan	PLA	ROVIRA
40	Miguel	ESTELA	BONATERRA	89	Francisco	POUS	GIRALT
41	Domingo	FELISART	MIRAMBELL	90	Salvador	POUS	GIRALT
42	Juan	FERRER	BAYÉS	91	Jaime	POUS	PLA
43	José	FERRER	LAPEDRA	92	Ramón	POUS	PLA
44	Carlos	FERRER	LAPEDRA	93	Salvador	POUS	TURIAS
45	Joaquín	GARRIGA	VENTÓS	94	Mariano	PRAT	TORRENT
46	Juan	GRABOLEDA	MOLAR	95	Eduardo	PRIM	ROVIRA
47	Joaquín	GUANTER	MORET	96	Florencio	PUIG	BADOSA
48	Pedro	HERAS	ISERN	97	Vicente	PUJADAS	ARMENGOL
49	José	LAGRESA	OLIVA	98	José	PUJADAS	OLIVET

Núm.	Nom	1r cognom	2n cognom	Núm.	Nom	1r cognom	2n cognom
99	Juan	RENART	FERRARÓ	119	Salvador	ROVIRA	BONACASA
100	Pedro	RENART	TARRÉS	120	Juan	ROVIRA	DABAU
101	Juan	RIBAS	MARTÍ	121	Isidro	ROVIRA	RUBAU
102	Narciso	RIERA	AYATS	122	José	ROVIRA	RUBAU
103	Domingo	RIERA	AYATS	123	Jaime	SASTRE	PELLICER
104	Rosendo	RIERA	BASI	124	Jaime	SOLA	FONT
105	Francisco	RIERA	BAUS	125	Joaquín	SOLENC	BARNEDA
106	Jaime	RIERA	CHARLES	126	José	SUNER	CASTANER
107	Buenaventura	RIERA	DONAT	127	José	TORRENT	BORRELL
108	José	RIERA	PERALS	128	Miguel	TORRENT	PUJOL
109	Francisco	RIERA	SOLA	129	Nicolás	TRAVER	LLISTOSELLA
110	Salvador	RIPOLL	TURIAS	130	Juan	TRULLS	MATAMALA
111	Domingo	ROIG	CASANOVAS	131	Joaquín	TURIAS	BRET
112	Silvino	ROIG	RODRIGUEZ	132	Pedro	TURIAS	ESPELT
113	Ramón	ROIG	RODRIGUEZ	133	José	VENDELL	RAMON
114	Pedro	ROIG	SERRA	134	José	VENTURA	RIERA
115	Benito	ROMEO	VALENCIA	135	José	VIGUE	LAGRESA
116	Narciso	ROSDEVALL	FERRER	136	Joaquín	VIGUÉ	FERRER
117	Enrique	ROURA	SUBIROS	137	Emilio	VILA	VILANOVA
118	José	ROVIRA	ARMENGOL	138	Pedro	VILA	VILANOVA

Taula 10. Testimonis de descàrrec

Nom	1r cognom	2n cognom	Testimon	Nom	1r cognom	2n cognom	Testimon.
Pedro	AYATS	FERRER	26	Luis G.	MATAS	CANADA	1
Martí	BARCELO	RECOLTRA	1	Rafael	MATAS	POUS	5
Baldomero	BECH	OLIVET	1	Juan	NOGUÉ	BADOSA	15
Baldomero	BECH	CASADEVALL	1	Joaquín	NOGUERA	PAGÉS	1
Juan	BONATERRA	DABAU	1	Jaime	NOGUERA	JUANOLA	7
Emilio	BUXEDAS	FERRER	2	Salvador	NOGUERA	DONAT	1
Juan	CAPELLA	DARÓ	1	Joaquín	OLIVA	FERRER	3
Antonio	CASADEVALL		1	Francisco	PAGÉS	CAUSA	2
Francisco	CASADEVALL	DONADIU	1	Baudilio	PAGÉS	MARCE	2
Jaime	CORCOLL	LAGRESA	3	Enrique	PALE	MARTÍ	1
Miguel	DABAU	VILA	5	José	POUS	TURIAS	4
José	DALMAU	BLANCH	7	Santiago	POUS	GIRALT	3
Joaquín	DALMAU	BORRAS	1	Pedro	POUS	SAGARO	1
Juan	DARO	OLIVET	10	Joaquín	PUIG	FITE	1
Esteban	DIUMENGE	CUFÍ	20	Mariano	PUJADAS	DAGAS	4
José	FERRER	FERRER	1	Joaquín	RIPOLL	SOLANA	11
Juan	FERRER	ROVIRA	6	Mariano	ROVIRA	BRUGUÉS	1
José	FERRER	VALLÉS	1	Joaquín	ROVIRAS	PAGÉS	2
Buenaventura	LAGRESA	BADOSA	3	Federico	SALVADOR	SALVAT	5
Ernesto	LAGRESA	BADOSA	1	Pedro	SERRA	GARITX	2
Ramon	MARGINEDA	DURAN	1	José Maria	VINAS	DAUSA	1
Salvador	MARI	BASSOLS	14	Manuel	VINAS	SAGRERA	2
Sebastian	MATAS	ALMA	8	Jaime	FERRER	FERRER	1
Rosa	MATAS	BUSCATÓ	1	TOTAL			193

BIBLIOGRAFIA CITADA

- CÁRDABA, M., *Campesinos y revolución en Cataluña. Colectividades agrarias en las comarcas de Girona, 1936-1939*. Madrid, Fundación Anselmo Lorenzo, 2002.
- CLARA, J., *Girona 1939: quatre sentències de guerra*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- CROSAS CASADESÚS, J., *La repressió durant el primer franquisme al Collsacabra (1939-1942)*. *Ausa XIX. Patronat d'Estudis Osonencs*, (2001), 373-384.
- DOMÈNECH BONATERRA, S., *Les Aigües Minerals de Vilajuïga*. Treball de Recerca 2009-2010, Institut Cap Norfeu, 2010.
- GIL VICO, P., "Ideología y represión: La Causa General. Evolución Histórica de un mecanismo jurídico-político del régimen franquista". *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)* (1998) (101), 159-189.
- LÓPEZ MARCOS, M., "Estudi de la mobilitat dels mestres a la comarca de l'Alt Empordà des de 1939 a 1949". *Annals de l'IEE* (1994) (27), 229-252.
- MIR I CURCÓ, C., "La repressió franquista als Països Catalans". *Catalan Historical Review*, (2008), 269-281.
- MIR, Conxita; CORRETGÉ, Fabià; FARRÉ, Judit; SAGUÉS, Joan, *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- TARAZONA, F., *Yo fui piloto de caza rojo*. Madrid, Librería Editorial San Martín, 1974.
- TÉBAR HURTADO, J., *Guerra, revolució i contrarevolució al camp*. GARRABOU, R., *Història Agrària dels Països Catalans* (pàg. 581-602). Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2006.
- VEGA SOMBRÍA, S., "La represión en la provincia de Segovia en los orígenes del régimen de Franco". *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*. Número 4, Separata, 2004.